

Teoretyczne podstawy towarzyszenia rodzinom zastępczym. W stronę rekomendacji metodycznych z punktu widzenia nauk o rodzinie

Theoretical foundations of the accompaniment of foster families.
Towards methodological recommendations
from the point of view of family studies

ARKADIUSZ ŻUKIEWICZ

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Wydział Pedagogiki i Psychologii, Polska
arkadiusz.zukiewicz@up.krakow.pl
<https://orcid.org/0000-0002-5064-4491>

Abstract: This article has been prepared in order to present the theoretical and methodological foundations of social activity conducted in the foster parenthood environment. In the course of the under taken analyses, the desk research method was used. The research covered sources of legal regulation, the results of previous field explorations (own and other researchers’), as well as specialist literature on the subject. On the basis of the conducted research, it can be assumed that the category of accompaniment requires further reflection and scientific research aimed at the sphere of activity supporting foster families in their daily service.

Keywords: family; foster family; family assistant; accompaniment; familiology; family study

Abstrakt: Niniejszy artykuł powstał w celu prezentacji teoretycznych i metodycznych filarów działalności społecznej prowadzonej w środowisku rodzicielstwa zastępczego. W toku analizy wykorzystano metodę *desk research*. Badania obejmowały źródła regulacji prawnej, wyniki zrealizowanych eksploracji terenowych (własnych i obcych) oraz wybraną literaturę przedmiotu. W świetle przeprowadzonych badań można stwierdzić, że kategoria towarzyszenia wymaga dalszego namysłu oraz naukowych badań ukierunkowanych na sferę działalności wspomagającej rodziny zastępcze w ich codziennej służbie.

Słowa kluczowe: rodzina; rodzina zastępcza; asystent rodziny; towarzyszenie; familiologia; nauki o rodzinie

Wprowadzenie

Wpisując się w dyskurs poświęcony zagadnieniom towarzyszenia, należy zakreślić perspektywę dyscyplinarną, z jakiej podawane będą dalsze analizy. Nadto zasadne jest uwypuklenie kwestii podmiotowej oraz przedmiotowej, która ukierunkowuje uczestnictwo w dialogu obejmującym różnorodne reprezentowane punkty widzenia. Celowość samoograniczenia się i zarazem przyjęcia zawężających ram dyscyplinarnych, podmiotowych oraz przedmiotowych wynika z pojemności, a także wielowymiarowości kategorii towarzyszenie. Można ją bowiem rozpatrywać z punktu widzenia teologicznego, w którym mieści się przestrzeń analiz dotyczących powołania, duchowości itp. (Louf 1991; Witalis 1998; Wons 2007; Radecki 2008 i inne). Podmiotową grupę w tym kontekście tworzą osoby wpisane w sferę oddziaływania wspierającego duchowy wymiar egzystencji ludzkiej. Przedmiot dotyczy obszarów życia i aktywności człowieka związanych z transcendentalizmem oraz metafizycznością, które w codzienności odnoszą się do rozpoznawania i wyborów związanych z życiem osobistym i/lub rodzinnym, zawodowym, społecznym itp.

Optyka służb społecznych oraz medycznych łączy się z polem działalności towarzyszącej osobom chorym, cierpiącym z powodu utraty (śmierci bliskich), przeżywającym kryzysy życiowe związane z bezrobociem, bezdomnością, niepełnosprawnością, wykluczeniem itp. (Kalinowski 2002; Keirse 2007; Mir 2010; Nightingale 2011 i inne). Również w tym odniesieniu podmiotowa grupa jest znacząco pojemna i obejmuje zarówno realizatorów określonych zadań wpisanych w pole działalności społecznej i medycznej, jak również odbiorców określonych usług, które są wsparciem w przezwyciężaniu trudności związanych z deficytami społecznymi, socjalnymi, zawodowymi, zdrowotnymi itp.

Towarzyszenie w rozwoju to kolejne z możliwych pól analiz splecionych z przedmiotową kategorią towarzyszenia. W tym ujęciu odnosi się do wszystkich możliwych grup podmiotowych i pozostaje w związku z ludzkim wzrostem, rozwojem kompetencyjnym, osobistym, społecznym, podnoszeniem kultury i jakości życia w codzienności relacji rówieśniczych, zawodowych, sąsiedzkich, rodzinnych itp. (Spociński 2004; Krzysteczko 2011; Oktaba 2017, 117-132; Kaplanek 2020, 247-254; Sadowska i Kędzia 2020, 109-125 i inne). Perspektywa ta nawiązuje do procesów wspomagających ludzki rozwój we wszelkich tego wymiarach i kierunkach. Jest związana ściśle z działalnością wychowawczą, oświatową czy kulturalną. Może również dotyczyć pól służby

orientowanej na redukcję deficytów, które są przeszkodą w rozwoju. W tym odniesieniu towarzyszenie będzie wiązane z działalnością pomocową, opiekuńczą, kompensacyjną, terapeutyczną czy ratowniczą. Podobnie do poprzednich, również i w tym zakresie oddziaływania społecznego towarzyszenie może odgrywać rolę wspierającą w wydobywaniu i aktywizacji sił ludzkich niezbędnych do przetwarzania rzeczywistości życia codziennego osób, rodzin, grup społecznych, społeczności lokalnych, a także całych społeczeństw.

Poniższa analiza jest poświęcona towarzyszeniu wpisującemu się w obszar działalności społecznej służącej wspomagananiu procesów rozwojowych. Jej podmiotem uczyniono rodziny zastępcze oraz asystentów i koordynatorów pieczy zastępczej. Przedmiotem zaś są zjawiska i procesy związane z realizacją funkcji opiekuńczo-wychowawczych, rodzicielskich oraz rodzinnych. Ostatnie obejmują w szczególności sposób grupę podmiotową dzieci powierzonych pod opiekę osób pełniących zastępcze funkcje rodzicielskie. Zagadnienia związane z towarzyszeniem rodzinom zastępczym są naświetlane z perspektywy familiologicznej. Oznacza to w szczególności odniesienie do kształtującej się w polskich warunkach optyki dyscyplinarnej wpisanej w nauki o rodzinie, które są zarówno dziedziną, jak i podstawową dyscypliną nauki (Kawczyńska-Butrym 2006, 163-170; Ozorowski 2014, 79-96; *Nauki o rodzinie w służbie rodziny* 2014; *Familiologia XXI wieku* 2016; Żukiewicz 2022, 343-352 i inne).

I. Rodzina zastępcza w systemie pieczy zastępczej

Rodzicielstwo zastępcze w swej przedmiotowej istocie jest przestrzenią służby, w której realizowane są funkcje rodzinne. Obejmuje dwie zasadnicze grupy podmiotowe. Są to osoby odgrywające role rodziców zastępczych oraz dzieci zarówno biologiczne, jak i te, które z różnorodnych przyczyn zostały pozbawione możliwości życia i rozwoju w środowiskach rodzin biologicznych. Dzieci skierowane do profesjonalizowanych form pieczy zastępczej (w tym zawodowych rodzin zastępczych bądź rodzinnych domów dziecka) są wykorzenione z naturalnych warunków życia rodzinnego opartego na więzach pokrewieństwa, a także na społecznych i duchowych relacjach osobowych z najbliższymi w biologicznym rozumieniu. Wynikają stąd istotne konsekwencje, które określają zarówno deontologiczny, jak i teleologiczny wymiar funkcjonowania rodzin zastępczych.

W kontekście powinności wyznaczających zarówno normy, jak i zasady realizacji zadań zastępczego rodzicielstwa uwidaczniają się zasadnicze wartości, których postulowanie wpłata się w przedmiotowy obszar służby dla Innych. Dodać warto, że owi Inni to dzieci, których biograficzne doświadczenia zarówno okresu prenatalnego, jak również wcześniejszych lat życia wyznacza-

ją określone trajektorie (nierzadko znakowane stygmatem traum związanych z utratą, przemocą, odrzuceniem itp.). Ich wyjaśnienie i zrozumienie może być kluczem w toku dalszej pomyślniej działalności opiekuńczej, wychowawczej oraz wspomagającej rozwój podopiecznych wychowanków. Sferę aksjologiczną wyznaczają tu takie fundamenty, które w kanonie wartości podstawowych nawiązują do dobra, piękna, prawdy, miłości, a także innych, z jakimi wiąże się ludzkie istnienie w codzienności splotów życia rodzinnego, społecznego, zawodowego itp.

Teleologiczna warstwa aktywności rodzin zastępczych jest z kolei swoistym wyznacznikiem celów, jakie ma do spełnienia ten rodzaj (typ) działalności społecznej. Rodzicielstwo zastępcze bowiem jest w swej instytucjonalnej istocie formą organizacyjną powoływaną do realizacji zadań związanych z kompensacją braku możliwości życia dzieci w warunkach naturalnych więzi i relacji rodzinnych. Umożliwienie dzieciom (w tym również młodzieży) realizacji podstawowych funkcji biologicznych (opieki we wszelkich jej aspektach, włącznie z żywieniem, zakwaterowaniem itp.) nie wyczerpuje współczesnych standardów określanych w Polsce na podstawie odniesień do poziomu rozwoju cywilizacyjnego w XXI wieku. Pomijając tak oczywiste kwestie, jak obdarowanie dzieci miłością, wytworzenie poczucia akceptacji i bezpieczeństwa czy zapewnienie tzw. „ciepła rodzinnego”, można wskazać w tym kontekście na rozwojowy aspekt warunkujący teleologiczną warstwę funkcjonowania rodzin zastępczych. Wsparcie w rozwoju najmłodszych i zarazem najsłabszych, bo bezbronnych osób współuczestniczących w procesach przetwarzania rzeczywistości życia codziennego jest nie tylko powinnością, ale przede wszystkim możliwością kształtowania i wzmacniania sił ludzkich, które w przyszłości (a także już w teraźniejszości), mogą wzbogacać owe procesy. Jest to więc bardzo ważna sfera oddziaływania na potencjał zakorzeniony w zasobach dziecięcych i młodzieżowych sił, które mogą być spożytkowane w tworzeniu wspólnego dobra, dobra warunkującego kulturę życia społecznego, rodzinnego, rówieśniczego, szkolnego, zawodowego itp.

Rodziny zastępcze w formalnoprawnym ujęciu są instytucjami ulokowanymi w systemie pieczy zastępczej, której polski Ustawodawca wyznaczył dwie formy organizacyjne: rodzinną oraz instytucjonalną (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011, art. 34). W obszarze pieczy rodzinnej funkcjonują zarówno rodzinne domy dziecka, jak i rodziny zastępcze, które w subinstytucjonalnym ujęciu zostały podzielone na trzy typy: rodziny zastępcze spokrewnione, rodziny zastępcze niezawodowe oraz zawodowe rodziny zastępcze. Ostatnia ze wskazanych subrodzinnych form pieczy zastępczej obejmuje pogotowia rodzinne oraz zawodowe specjalistyczne rodziny zastępcze (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011, art. 39). Są to szczególne typy rodzinnej pieczy zastępczej wyodrębnione z uwagi na specyfikę sytuacji życiowej dzieci, które są powierzane pod ich

opiekę. Odrębność form pieczy rodzinnej względem pieczy instytucjonalnej (placówek opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych, interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych), dotyczy zasadniczej funkcji, która ma sprzyjać deinstytucjonalizacji relacji interpersonalnych nawiązywanych przez osoby pełniące funkcje rodzicielskie oraz podopiecznych kierowanych do rodzinnej pieczy zastępczej. W odniesieniu formalnym mają to być środowiska życia, w których różnorodne deficyty będą kompensowane konstruktywnym charakterem współżycia rodzinnego opartego na wartościach poszanowania godności i podmiotowości każdego z członków wspólnoty rodzinnej (Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku, art. 6. p. 14). Można zatem przyjąć, że w warunkach polskich uznane zostały racje celu i przyczyny dla preferencji rodzinnych form pieczy zastępczej, warunkujących procesy wychowawcze i opiekuńcze. Obejmują one w szczególności wzrost, wzrastanie i rozwój dzieci oraz młodzieży pozbawionej możliwości życia w naturalnych środowiskach życia rodzinnego opartych na bezpośrednich więzach krwi (związkach biologicznych łączących dzieci z rodzicami).

Zawężając podmiotowy zakres analizy do środowisk rodzin zastępczych, można rozpatrywać kwestię towarzyszenia w odniesieniu do przestrzeni życia ludzkiego, w których nawiązywane są relacje rodzinne odnoszące się do dzieci (w tym młodzieży skierowanej do pieczy zastępczej) oraz osób pełniących funkcje rodzicielskie (zastępcze) w rodzinach spokrewnionych, niezawodowych oraz zawodowych rodzinach zastępczych (włącznie z pogotowiami rodzinnymi oraz specjalistycznymi rodzinami zastępczymi). W każdej ze wskazanych form rodziny zastępczej można wskazać przestrzeń podlegającą działalności społecznej w jej szczególnej formie towarzyszenia. Warto przy tej okazji stawiać pytania o profesjonalny model towarzyszenia (a także jego submodele wyznaczone rodzajowym podziałem wewnętrznym subrodziny form pieczy zastępczej). Poznawcze inspiracje prowadzą do poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące nie tyle nazwy zawodu związanego z towarzyszeniem rodzinom zastępczym w ich codziennej służbie opiekuńczo-wychowawczej ukierunkowanej na integralny i holistyczny rozwój osoby zdolnej do harmonijnej koegzystencji społecznej, rodzinnej, zawodowej itp., ile zagadnień związanych z pojemnością etyczną, teleologiczną, a także teoretyczną określającą fundamenty owego modelu. Na tej podstawie wyłonione będą funkcje, cele, zadania, zasady oraz metody czy techniki towarzyszenia rodzinom zastępczym w toku realizacji misji przypisanej tej formie pieczy zastępczej. Wsparciem w poszukiwaniu rozwiązań praktycznych może być odniesienie do istniejących już profesji wpisanych w katalog służb społecznych, tj.: koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej oraz asystentów rodziny, którzy jako zawodowcy funkcjonują w obszarach polskiego systemu pomocy i integracji społecznej, a także systemu wsparcia rodziny (Rozporządzenie Ministra

Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 sierpnia 2014 roku; Rozporządzenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 13 listopada 2021 roku).

2. Zarys teoretycznej ramy towarzyszenia rodzinom zastępczym

Czynione z familiologicznego punktu widzenia poszukiwanie teoretycznych podstaw działalności społecznej wpisanej w obszar towarzyszenia rodzinom zastępczym implikuje subdyscyplinarne wybory nawiązujące do takich nauk, jak: psychologia z psychologią rodziny w szczególności, socjologia z socjologią rodziny w szczególności, pedagogika z pedagogiką rodziny w szczególności, prawo z prawem rodzinnym w szczególności, polityka społeczna z polityką rodzinną w szczególności, medycyna z medycyną rodzinną oraz naukami o zdrowiu w szczególności, teologia z teologią rodziny i małżeństwa w szczególności, a także filozofia z etyką w szczególności. Katalog ten obejmuje także inne obszary nauki, w których rodzina oraz zagadnienia rodzinne mieszczą się w polu poznania. Jako przykład może służyć antropologia, historia, ekonomia bądź architektura, gdzie rodzina jest podmiotem wpisanym w obszar zainteresowania, refleksji, badań czy projektów o charakterze wdrożeniowym.

Odniesienia do psychologii kierują uwagę w stronę rozwijającego się obszaru badań orientowanych na tworzenie teoretycznych podstaw wyjaśniania, rozumienia i przewidywania procesów, zjawisk bądź stanów zachodzących/występujących w środowiskach: życia rodzinnego, relacji rodzinnych, rodzicielskich, małżeńskich itp. W nawiązaniu do służby towarzyszenia rodzinom zastępczym użyteczne będą te grupy teorii, które ułatwią rozumienie i wyjaśnienie psychologicznych mechanizmów warunkujących zachowania dzieci (z różnorodnymi doświadczeniami biograficznymi) w relacjach z osobami odgrywającymi role rodzicielskie, a także w środowiskach rówieśniczych, szkolnych itp. Ponadto teoretyczny dorobek psychologii rodziny może być wykorzystany w procesach oddziaływania opiekuńczego, a także w różnorodnych formach mediacyjnych, terapeutycznych itp. (Nowak 2008; Płopa 2011; *Psychologia w służbie rodziny* 2003; *Psychologia rodziny* 2009; *Psychologia rodziny* 2021 i inne).

Socjologiczne osiągnięcia naukowe mogą naświetlać i wyjaśniać te obszary społecznego współżycia, które w polu rodzinnym odnoszą się do wewnętrznej oraz zewnętrznej sfery funkcjonowania grupy tworzonej przez poszczególnych jej członków. Socjologia rodziny w sposób szczególny eksploruje procesy i zjawiska wpisujące się w przestrzeń życia rodzinnego, co czyni tę naukę ważnym punktem odniesień dla poszukiwań familiologicznych. Ważne jest przy tym jawne określanie przyjętych założeń zarówno metodologicznych, jak również teoretycznych, a niekiedy także ideologicznych, które są

fundamentem naukowych eksploracji (tak socjorodzinnych, jak i innych – podejmowanych na gruncie akademickim). W kontekście towarzyszenia rodzinom zastępczym użyteczne będą bez wątpienia teoretyczne osiągnięcia w zakresie działania społecznego, funkcjonalnych oraz strukturalnych determinacji rodzinnych, a także interakcjonistycznych oraz konstruktywistycznych przesłanek wyjaśniających mechanizmy regulacji relacji i więzi rodzinnych (Tyszka 1976; Adamski 1982; Kocik 2006; Klimczuk 2008; Szlendak 2011 i inne).

Pedagogika wraz z pedagogiką społeczną oraz pedagogiką rodziny to nauka, w której pole eksploracji odnosi się do zagadnień związanych z wychowaniem, opieką, oświatą, a także rozwojem i wspieraniem rozwoju tak dzieci i młodzieży, jak również dorosłych członków rodzin. Teoretyczny dorobek tej nauki i jej subdyscyplin może być użyteczny w poszukiwaniu metodycznych modeli oddziaływania społecznego w polu towarzyszenia rodzinom zastępczym. Na bazie wygenerowanych teorii mogą powstawać stosowne komponenty modelowe dotyczące organizacji strukturalnych odpowiednich typów rodzin zastępczych, zasad ich funkcjonowania, pól zadaniowych oraz metod i technik (w tym narzędzi) służących osiągnięciu celów stawianych przez ustawodawcę rodzinnym formom pieczy zastępczej (Kawula, Brongiel i Janke 1997; Olearczyk 2007; Wilk 2016; *Pedagogika rodziny* 2012; *Pedagogika rodziny* 2015; *Pedagogika rodziny* 2016; *Pedagogika rodziny* 2017; *Pedagogika rodziny* 2018; Opozda i Leśniak 2017; Osewska 2020 i inne).

Naukowe poszukiwania dotyczące regulacji prawnych sprzyjających kształtowaniu relacji rodzinnych opartych na źródłach legislacji i umocowanych w nich to wynik akademickiej aktywności przedstawicieli prawa, a w szczególności prawa rodzinnego. W efekcie badań prowadzonych przez nich powstają odpowiednie konstrukcje wpisane w obszary prawa: materialnego, formalnego i wykonawczego. Rodzą się odpowiednie normy regulujące stosowne sfery życia rodzinnego, które w swej istocie mają pełnić względem rodzin funkcję stabilizacyjną. Również w tym dorobku familiolodzy mogą odnajdywać odpowiednie komponenty teoretyczne i regulatywne, użyteczne w przestrzeni metodycznych rozwiązań fundujących instytucjonalną oraz merytoryczną sferę funkcjonowania określonych form pieczy zastępczej. Ich waga ujawnia się w sposób szczególny w sytuacjach wymagających prawnych interwencji. Złożoność relacji społecznych łączących osoby pełniące funkcje rodziców zastępczych z ich podopiecznymi i/lub biologicznymi rodzicami dzieci (umieszczonych w pieczy zastępczej) jest nierzadko źródłem napięć, które skłaniają do prawnych odniesień (Winiarz 1993; Strzebińczyk 2013; Andrzejewski 2014; Trynieszewska 2016; Kotas-Turoboyska 2022; *Prawo rodzinne* 2022 i inne).

Polityka społeczna wraz z jej subdyscyplinarnym polem polityki rodzinnej to kolejna z nauk, których teoretyczny dorobek może być inspiracją w poszu-

kiwaniach familiologicznych. W szczególności dotyczy to teorii makrostrukturalnych, w których znajdują wyjaśnienia zagadnienia systemowe, instytucjonalne, prawne, a także demograficzne. Nadto eksploracje prowadzone w tym obszarze naukowego poznania mają charakter probabilistyczny, co ułatwia dostrzeżenie, rozumienie i planowanie działań społecznych (w tym rodzinnych) orientowanych z jednej strony na wzmacnianie dodatnich procesów rozwojowych, z drugiej zaś na hamowanie społecznych (w tym rodzinnych) destrukcji prowadzących do atrofii więzi społecznych (w tym rodzinnych), degradacji aksjologicznych itp. lub zapobieganie im. Sfera rodzinnej pieczy zastępczej jest jednym z mikrokomponentów systemowych wpisanych w pole poszukiwań naukowych podejmowanych z perspektywy polityki rodzinnej (Balcerzak-Paradowska 1993; 1999; *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce po dekadzie członkostwa w Unii Europejskiej* 2016; *Fazy rozwoju rodziny a polityka społeczna* 2018; Prorok 2021 i inne).

Nauki medyczne (medycyna) oraz nauki o zdrowiu to źródła teoretycznego dorobku, z których familiologia może czerpać wiedzę na tematy związane z biologicznymi oraz mentalnymi uwarunkowaniami życia ludzkiego. W tym obszarze mieszczą się także bardzo istotne kwestie związane z higieną, żywieniem, profilaktyką czy umiejętną dbałością o zdrowie itp. Nie chodzi wyłącznie o ratownictwo bądź kompensację medyczną, ale przede wszystkim o uzasadnione względami medycznymi kształtowanie zachowań sprzyjających unikaniu bądź eliminacji skutków chorób, których geneza pozostaje w związku z brakiem odpowiedniej wiedzy bądź umiejętności. Naukowe osiągnięcia w tym zakresie są odpowiednio użyteczne w kontekście wzmacniania kompetencji i wiedzy osób zaangażowanych w działalność opiekuńczo-wychowawczą prowadzoną w polach rodzinnej pieczy zastępczej (Buttriss 1996; *Opieka zdrowotna nad rodziną* 2003; *Medycyna rodzinna* 2017; Narbutt 2021 i inne).

Familiologia może uzyskiwać wiedzę użyteczną przy rozpatrywaniu zagadnień związanych z rodziną, małżeństwem, a także duchowością, w tym z towarzyszeniem w życiu rodzinnym, z dorobku teoretycznego i badawczego generowanego w polu aktywności teologicznej. Szczególnym źródłem inspiracji mogą być te teoretyczne odniesienia, które pozostają w bezpośrednim związku z metafizyczną oraz transcendentną (transcendentną) sferą życia ludzkiego. Dla poszukiwań wiązanych z modelem towarzyszenia rodzinom zastępczym dorobek teologiczny ujawnia się jako źródło inspiracji dla duchowego wzmacniania zarówno osób pełniących funkcje rodzicielskie, jak i dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej. Sfera duchowych więzi pozostaje w ścisłym zawiązku z duchowymi siłami, które warunkują aktywność ludzką, szczególnie w sytuacjach klasyfikowanych jako trudne bądź „beznadziejne”. Materialistyczne (w tym tzw. obiektywistyczne) ujęcie relacji interpersonalnych nie uwzględnia licznych czynników determinujących za-

chowania człowieka w różnorodnych sytuacjach uwalniających tzw. „nadludzkie” pokłady sił. Wbrew negatywnym doświadczeniom zła (w różnorodnych jego przejawach) wyzwalają one dodatnie emocje uzdalniające człowieka do: poświęcenia, samoograniczenia, wybaczenia, szlachetności, miłości, dobra, prawdy, uczciwości itp. Na gruncie teologicznym możliwa jest familiologiczna eksploracja tego typu zjawisk i procesów, których rozpoznanie, zrozumienie i wyjaśnienie może skutkować teoriiotwórczą aktywnością orientowaną na tworzenie metodycznych modeli towarzyszenia rodzinom, w tym rodzinom zastępczym (Majdański 1980; 1990; Skrzydlewski 1982; Murawski 1988; Kochel 2018; Strękowski 2021; Lubowicki 2022 i inne).

Filozoficzna refleksja dotycząca rodziny i zagadnień związanych z jej życiem jest swoistym fundamentem podczas rozpatrywania szczegółowych kwestii tak familiologicznych, jak i pedagogicznych, psychologicznych, socjologicznych itd. Odnosi się to do analiz podejmowanych na gruncie ontologicznym, epistemologicznym, jak w szczególności etycznym. Ostatnia ze wskazanych warstw filozoficznych nawiązań ma szczególne znaczenie dla familiologicznej przestrzeni namysłu nad aksjologiczną, aretologiczną, agatologiczną, synejdezjologiczną, deontologiczną czy eudajmonologiczną sferą życia ludzkiego, a także rodzinnego. Na gruncie etycznego dorobku naukowego można poszukiwać fundamentów teoretycznych dla modelowych rozwiązań użytecznych w toku działalności społecznej w środowiskach rodzin, w tym rodzin zastępczych. Towarzystwo jako jedna z form służby społecznej łączy się ściśle z etycznym polem analiz prowadzonych przez badaczy zagadnień rodzinnych afiliowanych przy naukach o rodzinie (Kondziela 2011; Czekańska 2014; Krasnodębski 2019; Wojtyła 2022; *Rodzina miejscem odnajdowania sensu życia* 2019 i inne).

Każda z przywołanych powyżej nauk ma odpowiedni dorobek naukowy, który może być spożytkowany w toku familiologicznych badań oraz prac teoriiotwórczych orientowanych na tworzenie metodycznych podstaw służby dla/ z/ wśród rodzin, w tym rodzin zastępczych. Jednym z typów owej służby jest towarzyszenie, które warto ponownie rozpatrywać w kontekście ideologicznych źródeł tak kategorii, jak i pola praktyki adresowanej do środowisk życia rodzinnego. Być może towarzyszenie jest kategorią wtórną wobec tradycyjnych, wśród których występuje praca społeczna, uczestnictwo, opieka, pomoc, ratownictwo itp. Na płaszczyźnie instytucjonalnej można poszukiwać cech wspólnych i różnicujących towarzyszenie oraz asystenturę, w tym asystenturę rodzinną. Sygnalizowane pytania i wątpliwości dotyczące tożsamości towarzyszenia warto podejmować na gruncie ontologicznym. Poszukiwanie zarówno źródeł, jak również desygnatów określających towarzyszenie w kontekście służby Innym (w tym rodzinom, a w szczególności rodzinom zastępczym), może prowadzić do zasadniczych rozstrzygnięć dotyczących racji: celu, ist-

nienia, a także przyczyny, towarzyszenia wpisanego w naukowy i praktyczny dyskurs o służbie społecznej – służbie rodzinie. Zagadnienie to zdaje się jednym z przedmiotów eksploracji, możliwych do zagospodarowania w obszarze badań familiologicznych.

3. Zamiast zakończenia – konkluzje metodyczne dla służby towarzyszenia rodzinom zastępczym

Zasygnalizowane powyżej kwestie łączące kategorię i zarazem praktykę towarzyszenia wpisanego w pole służby z/ dla/ w rodzinie z naukowym potencjałem badawczym i teoretycznym dostępnym dla familiologicznego poznania bądź analiz zagadnień rodzinnych można traktować jako wstęp do dalszego dyskursu. Wybrany przykład towarzyszenia rodzinom zastępczym stanowi egzemplifikację, która odzwierciedla specyfikę zasadniczych kwestii ulokowanych w polu poszukiwań reaktywowanej w polskim systemie nauki dyscypliny, a zarazem dziedziny – nauk o rodzinie (Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 roku).

Dla dopełnienia podjętej analizy warto w podsumowaniu nakreślonego obrazu zastanowić się nad metodycznymi uwarunkowaniami towarzyszenia, niezależnie od rozstrzygnięć postulowanej analizy ontologicznej tego bytu. Uznając ten typ służby społecznej adresowanej do środowisk rodzin zastępczych za subinstytucjonalną formę wsparcia w realizacji celów stawianych rodzinnej pieczy zastępczej, można wskazać kierunki dalszych poszukiwań metodycznych. Chodzi w szczególności o generowanie podstaw teoretycznych użytecznych w budowaniu modeli towarzyszenia rodzinom zastępczym, a w szerszym odniesieniu również innym typom rodzin, z którymi będą podejmowali współdziałanie odpowiedni przedstawiciele służb społecznych, medycznych, oświatowych, opiekuńczych, duchownych itp.

Sfera metodyczna służby towarzyszenia rodzinom zastępczym wymaga nie tylko odniesień do odpowiedniego instrumentarium, którym posługują się profesjonaliści wspierający rodziny w toku oddziaływania ukierunkowanego na rozwój bądź kompensację. Głównym wyznacznikiem poszukiwań na tej płaszczyźnie są metody pracy z rodziną, a także odpowiednie techniki służące realizacji określonych zadań wynikających z konkretnych sytuacji, w jakich dana rodzina się znajduje. Na gruncie familiologicznym można przy tym korzystać z dorobku społeczno-pedagogicznego, który w polskich warunkach kształtował się już w początkach XX wieku (Lepalczyk 2002, 53). Użyteczne będą także osiągnięcia naukowe psychologii stosowanej czy socjologii, szczególnie tych jej działów, które nawiązują do praktyki społecznej i zostały oparte

na teoriach działania społecznego, interakcjonizmie symbolicznym czy społecznym konstruktywizmie. Nie idzie tu o rekomendacje lub promocję określonych szkół myślenia społeczno-pedagogicznego, socjologicznego czy psychologicznego, ale o podkreślenie możliwej symbiozy pomiędzy odradzającą się familiologią a innymi naukami, których dorobek może być z jednej strony inspiracją w poszukiwaniach, z drugiej zaś impulsem rozwojowym dla nauk pokrewnych, które rodzinę czynią jednym z podmiotów własnego poznania. Z racji charakteru nauk praktycznych pedagogika społeczna jest jednym z wiodących partnerów dla metodycznych dociekań familiologicznych. Jednakże nie ogranicza to możliwego kręgu kooperacji, który w naukowej oraz praktycznej sferze zasługuje na partnerskie (równorzędne, równoprawne) kształtowanie relacji nawiązywanych i rozwijanych w toku współdziałania tak badawczego oraz teoriiotwórczego (w tym metodycznego), jak również praktycznego.

BIBLIOGRAFIA

- Adamski, Franciszek. 1982. *Socjologia małżeństwa i rodziny*. Warszawa: PWN.
- Andrzejewski, Marek. 2014. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
- Balcerzak-Paradowska, Bożena. 1993. *Polityka rodzinna w krajach Wspólnoty Europejskiej i jej uwarunkowania*. Warszawa: Wydawnictwo IPiSS.
- Balcerzak-Paradowska, Bożena. 1999. *Polityka rodzinna między dwoma modelami*. Warszawa: Wydawnictwo IPiSS.
- Buttriss, Judith. 1996. *Podstawowe zasady żywienia w praktyce lekarza rodzinnego*. Warszawa: Wydawnictwo Medyczne Sanmedica.
- Czekajewska, Justyna. 2014. *Przemiany życia rodzinnego: studium etyczne*. Toruń: Wydawnictwo Tako.
- Familiologia XXI wieku: wyzwania i oczekiwania*, red. Urszula Gruca-Miąsik. 2016. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Fazy rozwoju rodziny a polityka społeczna*, red. Józefina Hrynkiewicz, Janusz Witkowski i Alina Potrykowska. 2018. Warszawa: Wydawnictwo RRL.
- Opieka zdrowotna nad rodziną*, red. Krystyna Bożkowska i Aldona Sito. 2003. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Psychologia rodziny*, red. Iwona Janicka i Hanna Liberska. 2021. Warszawa: WN PWN.
- Psychologia w służbie rodziny*, red. Iwona Janicka i Teresa Rostowska. 2003. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kalinowski, Mirosław. 2002. *Towarzyszenie w cierpieniu. Posługa hospicyjna*. Lublin: Wydawnictwo Polihymnia.
- Kaplanek, Michał. 2020. Towarzyszenie młodzieży w poszukiwaniu własnej drogi życiowej. W: *Młodzież wobec wiary i powołania*, red. Andrzej Draguła, 247-254. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Kawczyńska-Butrym, Zofia. 2006. Familiologia: przedmiot, zakres i metodologia badań. *Studia nad Rodziną*, 1-2, 163-170.
- Kawula, Stanisław, Józefa Brągiel i Andrzej Janke. 1997. *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Keirse, Manu. 2007. *Psychologiczne aspekty opieki paliatywnej: towarzyszenie pacjentom i ich bliskim w sytuacjach kryzysowych*. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- Klimczuk, Zygmunt. 2008. *Socjologia rodziny: zagadnienia wybrane*. Olsztyn: Wydawnictwo WSDMW „Hosianum”.
- Kocik, Lucjan. 2006. *Rodzina w obliczu wartości i wzorów życia ponowoczesnego świata*. Kraków: Wydawnictwo KSW FM.
- Kochel, Jan. 2018. *Duchowa pedagogia miłości*. Poznań: Wydawnictwo Agape.
- Kondziela, Ewelina. 2011. *Wizja człowieka u podstaw kryzysu rodziny*. Wrocław: Wydawnictwo św. Antoniego.
- Kotas-Turoboyska, Sławomira. 2022. *Prawo rodzinne i opiekuńcze: vademecum*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
- Krasnołębski, Mikołaj. 2019. *Spór o rodzinę. Filozoficzno-cywilizacyjne fundamenty myślenia o rodzinie*. Warszawa: Wydawnictwo WSWPR.
- Krzysteczko, Henryk. 2011. *Towarzyszenie małżeństwu i rodzinie przez powierników rodzin*. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka.
- Medycyna rodzinna*, red. Bożydar J. Latkowski, Witold Lukas i Maciej Godycki-Ćwirko. 2017. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Louf, Andre. 1991. *Towarzyszenie duchowe*. Kraków: Wydawnictwo „M”.
- Lubowicki, Kazimierz. 2022. *Podstawy katolickiego myślenia o małżeństwie*. Wrocław: Wydawnictwo PWT.
- Pedagogika rodziny: in statu nascendi czy uznana subdyscyplina?*, red. Andrzej Ładyżyński. 2012. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut.
- Majdański, Kazimierz. 1980. *Teologia małżeństwa i rodziny*, t. 1. Warszawa: Wydawnictwo ATK.
- Majdański, Kazimierz. 1990. *Teologia małżeństwa i rodziny*, t. 2. Warszawa: Wydawnictwo ATK.
- Pedagogika rodziny: podejście systemowe*, t. 1, red. Marek Marczewski. 2016. Gdańsk: Wydawnictwo WSS-E.
- Pedagogika rodziny: podejście systemowe*, t. 2, red. Marek Marczewski. 2017. Gdańsk: Wydawnictwo WSS-E.
- Pedagogika rodziny: podejście systemowe*, t. 3, red. Marek Marczewski. 2018. Gdańsk: Wydawnictwo WSS-E.
- Pedagogika rodziny: podejście interdyscyplinarne*, red. Janusz Mariański i Marek Marczewski. 2015. Gdańsk: Wydawnictwo WSS-E.
- Mir, Cecylia. 2010. *Idąc z aniołem śmierci: towarzyszenie osobom umierającym i w żałobie*. Kraków: Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów.
- Murawski, Czesław. 1988. *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu biskupów polskich 1944-1980. Studium dogmatyczno-pastoralne*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Narbutt, Joanna. 2021. *Zakażenia grzybicze w praktyce lekarza rodzinnego*. Wrocław: Wydawnictwo Edra Urban & Partner.
- Nightingale, Florence. 2011. *Uwagi o pielęgniarstwie. Profesjonalne towarzyszenie choremu*. Wrocław: Wydawnictwo Elsevier Urban & Partner.
- Nowak, Antoni Jozafat. 2008. *Psychologia małżeństwa i rodziny (wykłady rzeszowskie)*, Lublin: Wydawnictwo IAKAL.
- Oktaba, Marek. 2017. *Towarzyszenie duchowe. Metoda pracy socjalnej stosowana przez br. Jerzego Marszałkowicza*. W: *Etyka pracy socjalnej w filozofii spotkania i dialogu*, red. Małgorzata Duda, Izabella Rybka i Hubert Kaszyński, 117-132. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII.
- Olearczyk, Teresa. 2007. *Sieroctwo i osamotnienie. Pedagogiczne problemy kryzysu współczesnej rodziny*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, red. Danuta Opozda i Magdalena Leśniak. 2017. Lublin: Wydawnictwo Episteme.
- Osewska, Elżbieta. 2020. *Rodzina i szkoła w Polsce wobec współczesnych wyzwań edukacyjnych*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII.

- Ozorowski, Mieczysław. 2014. Historia starań o utworzenie dyscypliny nauki o rodzinie w Polsce. W: *Nauki o rodzinie w służbie rodziny*, red. Józef Stala, 79-96. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jana Pawła II.
- Plopa, Mieczysław. 2011. *Psychologia rodziny: teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Prorok, Lucyna. 2021. *Polityka rodzinna w Polsce: lata 1918-2020*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rodzina miejscem odnajdywania sensu życia*, red. Andrzej Pryba. 2019. Poznań: Wydawnictwo WT UAM.
- Radecki, Aleksander. 2008. *Towarzystwo powołanym*. Kraków: Wydawnictwo eSPE.
- Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*, red. Teresa Rostowska. 2009. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Sadowska, Katarzyna i Maria Kędzia. 2020. Niedyrektywne towarzyszenie w rozwoju jako szansa dla instytucjonalnej opieki nad małym dzieckiem. W: *Edukacja małego dziecka*, t. 16: *Pedagogika zmiany w edukacji dziecka: teoria, badania, praktyka w działaniach międzyedukacyjnych*, red. Ewa Ogrodzka-Mazur, Urszula Szuścik i Beata Oelszlaeger-Kosturek, 109-125. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Skrzydlewski, Władysław. 1982. *Chrześcijańska wizja miłości, małżeństwa i rodziny*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.
- Spociński, Michał. 2004. *Towarzystwo duchowe młodzieży w ujęciu ks. Józefa Winkowskiego*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Nauki o rodzinie w służbie rodziny*, red. Józef Stala. 2014. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jana Pawła II.
- Strękowski, Stanisław. 2021. *Małżeństwo i rodzina w pismach Ojców Kapadockich*. Warszawa: Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum.
- Strzebińczyk, Jerzy. 2013. *Prawo rodzinne*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
- Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce po dekadzie członkostwa w Unii Europejskiej*, red. Joanna Szczepaniak-Sienniak i Adam Kubów. 2016. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego.
- Szlendak, Tomasz. 2011. *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: WN PWN.
- Tryniszewska, Katarzyna. 2016. *Prawo rodzinne*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
- Tyszką, Zbigniew. 1976. *Socjologia rodziny*. Warszawa: PWN.
- Prawo rodzinne*, red. Dominika Wetoszka. 2022. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
- Wilk, Józef. 2016. *Pedagogika rodziny*. Lublin: Wydawnictwo Episteme.
- Winiarz, Jan. 1993. *Prawo rodzinne*. Warszawa: WN PWN.
- Witalis, Mieczysław. 1998. *Byłem obok: towarzyszenie osobom powołanym do służby Bożej w kapłaństwie i życiu zakonnym*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Wojski, Karol. 2022. *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin: Wydawnictwo TN KUL.
- Wons, Krzysztof. 2007. *Powrót do życia: słuchanie Słowa – towarzyszenie duchowe – uzdrowienie serca*. Kraków: Wydawnictwo Salwator.
- Żukiewicz, Arkadiusz. 2022. Nowa dziedzina „Nauki o Rodzinie” – dyscyplinarne szanse rozwoju nauki i praktyki wspierania rodzin. *Family Forum*, 12, 343-352.

Źródła regulacji prawnej

- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 Nr 64, poz. 593 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2011 Nr 149, poz. 887 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 sierpnia 2014 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania, Dz.U. z 2014 r., poz. 1145 oraz Dz.U. z 2018 r., poz. 227 oraz z 2021 r., poz. 2285.

Rozporządzenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 13 listopada 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania, Dz.U. z 2021 r., poz. 2285, z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz.U. z 2022 r., poz. 2202.

ARKADIUSZ ŻUKIEWICZ – profesor na Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (dr hab., prof. UKEN), Wydział Pedagogiki i Psychologii.